

Vulnerabilitat de les dones en el sector dels viatges i el turisme

El 27 de setembre és la data elegida per l'Organització de les Nacions Unides (ONU) per generar consciència sobre la importància del turisme i els impactes socials i econòmics que genera. Es tracta d'una data clau per reflexionar sobre la participació de les dones en aquesta activitat, particularment marcada per la feminització del sector, tant des del punt de vista dels qui hi treballen com dels qui fan turisme.

La participació de les dones en aquest sector ha assolit nivells alts, especialment als països d'Amèrica Llatina, com ha assenyalat l'Organització Mundial del Turisme (OMT) en el seu Informe Mundial sobre les Dones en el Turisme. Malgrat l'elevada

representació en el sector, les dones s'enfronten a diverses bretxes que, alhora, potencien diverses vulnerabilitats; en són exemples: la bretxa de gènere vinculada a la vulnerabilitat econòmica, els estereotips que donen lloc a l'anomenat "sostre de vidre", o la cosificació o exotització de les dones que treballen en el turisme, relacionats amb la vulnerabilitat sociocultural i simbòlica, per esmentar-ne algunes.

De la mateixa manera, la dona-turista experimenta barreres que reproduïxen, també, la seva vulnerabilitat, com l'assetjament de les turistes als carrers (vulnerabilitat sociocultural) o el tracte a vegades infantilitzat que reben les turistes de fertili-

Direcció publicació:
Beatriz San Román,
Irene Salvo i Silvína Monteros

Continguts d'aquest número:
Isis Arlene Díaz Carrión, Paola Vizcaino i Hugo Gaggiotti

Coordinació:
Victòria Badia

Traducció:
Victòria Badia

Notícies i Agenda:
Chandra Clemente
i Eva Vázquez

Maquetació:
Beybe

Subscripció i contacte:
gr.afin@uab.cat

ISSN: 2013-2956

AFIN
Grup de Recerca

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

tat (violència simbòlica), per citar alguns exemples. Investigacions com les de Elaine Chiao Ling Yang, Catheryn Khoo-Lattimore o Charles Arcodia han emfatitzat els riscos normalitzats per les turistes, així com les seves negociacions per tal de promoure un sector més incloent.

La vulnerabilitat no ha estat analitzada en profunditat pels estudis de turisme i gènere, tot i que es tracta d'un concepte central de les desigualtats experimentades per les dones a les destinacions turístiques. Ens interessa posar llum sobre aquest concepte; i per començar explorarem les dinàmiques presents en l'organització d'aquesta activitat. En fer-ho, volem provocar una reflexió sobre les diverses formes que porten les dones a experimentar vulnerabilitat en el turisme.

Vulnerabilitat de les dones que treballen en el sector turístic a Mèxic

D'acord amb la Comisión Económica para América Latina y el Caribe (CEPAL), organisme que depèn de les Nacions Unides, Mèxic va rebre, el 2019, 45 milions de turistes internacionals amb pernoctació, 43 milions de visitants (amb una estada d'un dia, principalment turisme fronterer) i 9

milions de creueristes. El pes del sector dels viatges i el turisme en el Producte Intern Brut (PIB) del país va assolir el 16% i el sector va generar el 13% d'ocupació a nivell nacional. A més, aquest sector és també reconegut per ser un dels més feminitzats de la nació: prop del 60% dels qui hi treballen són dones.

En aquesta secció volem emfatitzar les conseqüències negatives de la pandèmia per COVID-19, que han posat en evidència les bretxes ja existents en l'ocupació turística, particularment en l'hostalatge i la restauració, a Mèxic. Abans de la pandèmia, el sector experimentava una precarietat laboral, baixos nivells salarials i condicions laborals deficientes, situacions incrementades a causa de la pandèmia i les mesures de prevenció de contagis.

Turisme i ocupació prèvia a la pandèmia

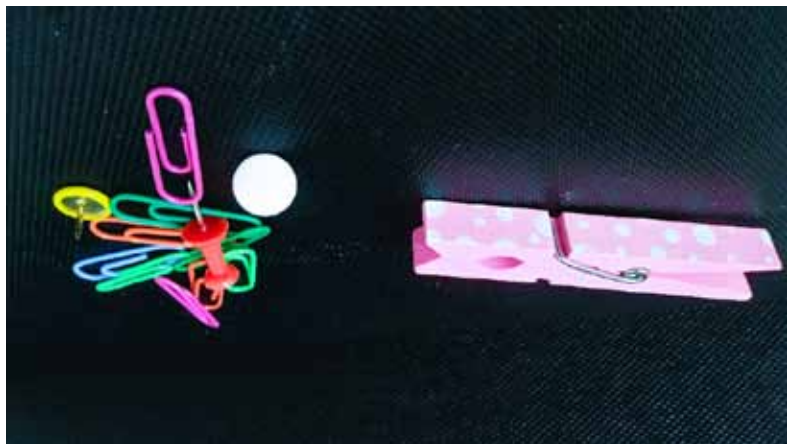
Anteriorment a l'actual pandèmia, diverses fonts havien assenyalat la limitada seguretat laboral de l'ocupació en el turisme, causada per la marcada estacionalitat de les seves activitats. Això generava un abús de les contractacions temporals i precàries, així com elevades taxes de rotació. Diversos informes de l'OMT havien

Barreres que vulneran I.

evidenciat tant la feminització del sector, com la marcada concentració de persones joves i migrants. Cal considerar que diversos esdeveniments imprevistos a nivell mundial a les últimes dècades (com els atemptats terroristes de l'11 de setembre als Estats Units, la crisi del SARS a la Xina, la crisi financera global del 2008-2009 o el síndrome respiratori MERS a l'Orient Mitjà) han tingut efectes directes en el turisme internacional i, per tant, en les condicions laborals dels qui treballen en aquest sector.

Algunes investigacions realitzades a Mèxic, com la que va encapçalar Jesús Rubio Campos el 2017, identifiquen diverses modalitats d'inseguretat en l'ocu-

Así somos.

pació turística com: a) la temporalitat, entesa com la falta de continuïtat a la feina; b) la vulnerabilitat com a conseqüència de les condicions físiques i mentals en les quals es desenvolupa la feina; c) la pobresa laboral quan no s'aconsegueix que el pagament rebut sigui suficient per cobrir les necessitats bàsiques, i d) la falta de seguretat social, entesa com l'absència de prestacions socials. A més, assenyalarem una major concentració de les dones en els llocs operatius (vinculats a salaris baixos), i la seva presència en llocs socialment validats com a "femenins", per exemple, la preparació d'aliments i la neteja (activitats relacionades amb la segregació horitzontal). L'any

2020, Paola Vizcaino, Heather Jeffrey i Claudia Eger coordinaren una obra col·lectiva amb la temàtica de Violència de Gènere en el Turisme, en la qual s'inclou un capítol de Hande Turkoglu, qui posa de manifest l'assetjament i la fustigació sexual, i altres formes de violència que experimenten per part dels seus col·legues, els seus caps i els turistes, les dones que treballen en el turisme. Es tracta d'una dinàmica que ha estat revisada per Rebeca Mejía Vázquez en el sector hotelier de Toluca (Mèxic).

Mesures preses durant la pandèmia

Durant la pandèmia, els governs dels diferents països han pres diverses mesures per contenir els contagis, per exemple, el tancament de fronteres, restriccions de la mobilitat internacional, quarantena, confinament, mesures de distanciament social, ús de mascaretes i altres recomanacions d'higiene. Un informe de la CEPAL de l'any 2020 resumia les principals mesures que van impactar en el turisme. Aquestes anaven des de prohibicions, restriccions y monitoratge de visitants procedents de zones i països més afectats per la pandèmia (cancel·lació de vols i tancament

de fronteres), tancament de restaurants, bars, cinemes, promoció del treball des de casa i reducció de la jornada laboral. A Mèxic, la disminució de vols des de l'estranger va començar el març del 2020, seguida d'una paràlisi completa el mes d'abril. Com a conseqüència, la població va disminuir entre un 40% y un 50% el seu consum d'oci i recreació fora de la llar.

L'informe de la CEPAL (2021) va estimar que, en l'àmbit del turisme, es van perdre prop de 753.000 llocs de treball, principalment en l'hostalatge, el transport, la restauració, els serveis recreatius i les agències de viatges, una xifra que equival al 1,4% del total de l'ocupació a nivell nacional. Com era d'esperar, els destins turístics com Cancún o la Riviera Maya van ser els més afectats, però també aquells que atrauen turisme domèstic, com Veracruz o Acapulco. Aquesta pèrdua d'ocupació també va ser més gran entre les dones, ja que elles són les qui tenen més presència en les micro, petites i mitjanes empreses turístiques, caracteritzades per tenir menys recursos disponibles que les corporacions nacionals i multinacionals (com els grups hotelers o tour operadors), per fer front a les con-

tingències. Un efecte igualment important derivat de la pandèmia per COVID-19 va ser l'increment de l'ocupació informal, modalitat tradicionalment vinculada a les vulnerabilitats econòmiques, socioculturals i legals entre aquells que treballen en el sector del turisme i els viatges. En alguns destins turístics, la venda informal de menjar i la venda ambulants es van incrementar com a conseqüència de la reducció de la plantilla laboral tant als hotels com als restaurants. Els impactes, tant en l'economia formal com en la informal, encara s'estan avaluant, però algunes organitzacions com la CEPAL, l'OMT o la Comisión Interamericana de Mujeres (CIM) recomanen emfàticament la utilització d'un enfocament de gènere a l'hora d'avaluar i proposar mesures de mitigació per tal d'evitar deixar enrere les dones en general y, en particular, les més vulnerables: afromexicanas, indígenes i dones trans, per a les quals la pandèmia ha pogut significar un augment en la desigualtat històrica experimentada.

A més de les situacions esmentades en apartats anteriors, derivades de la precarietat del sector i dels efectes de la pandèmia, és important mencionar que una

de cada tres dones que treballen en el turisme són autoempleades, la qual cosa se sol associar amb ocupacions de baixa qualitat, a causa de l'elevada taxa d'informalitat, baixa remuneració i escassa o nul·la protecció social. Un altre informe recent de la CEPAL mostra el limitat accés que tenen les dones llatinoamericanes que treballen en el turisme a les diverses prestacions; solament el 25,9% estan afiliades o registrades en algun programa de seguretat social. D'altra banda, les que són emprenedores (en algunes de les modalitats d'autoocupació o petites emprenedores) depenen en gran mesura dels seus propis estalvis, a causa de les dificultats per accedir al finançament formal. Tot això suposa un important desafiament per a la reapertura i la supervivència dels seus negocis en la postpandèmia.

A més, la pandèmia va incrementar la càrrega de treball de les dones per l'augment del treball domèstic i de cures i, també, per les dificultats per equilibrar la vida quotidiana amb els ritmes de treball que caracteritzen el turisme. Particularment, el tancament de les escoles i el pas a l'educació remota també van ser la causa que algunes dones abandonessin els

En serio, en el mar... la vida es más sabrosa.

seus llocs de treball davant l'absència de mesures de contenció per part dels poders públics, la debilitat de les xarxes de suport familiar i social per a la cura de la infància, i la falta de recursos econòmics per contractar cures externalitzades. A tot això cal afegir-hi l'increment de la violència domèstica durant la pandèmia, considerada literalment com una altra pandèmia; en una societat en la que nou de cada deu persones violentades a les seves llars van ser dones. D'acord amb Olga Sánchez Cordero (Secretària de Governació de Mèxic), la violència domèstica es va incrementar un 120% durant el mes d'abril del 2020, quan la majoria de la població va quedar confinada.

Después de...

Indubtablement, els desafiaments de les polítiques públiques per enfrontar la reactivació del sector, tant a Mèxic com a la resta de l'Amèrica Llatina, suposen considerar la sostenibilitat i l'equitat de gènere des d'una perspectiva interseccional, que tingui en compte totes les situacions específiques de les persones que treballen en el turisme i els viatges, particularment de la població jove, les dones i els qui presenten la condició de migrants.

La turista: l'altra cara de la moneda

En els paràgrafs anteriors hem fet un breu repàs a algunes de les situacions que promouen la vulnerabilitat de les dones que treballen en el sector, però l'activitat també reproduïx la vulnerabilitat en les turistes. El nombre de dones turistes s'ha incrementat en les últimes dècades, particularment entre les que viatgen soles o en companyia d'altres dones, la qual cosa ha generat que alguns destins turístics s'interessin per atraure-les i algunes empreses hagin començat a tenir en compte les seves necessitats. Cal destacar que la pràctica turística involucra una ruptura de la vida quotidiana i això comporta l'experimentació d'espais i llocs poc o gens

familiars, que exposen les persones a situacions noves i, en alguns casos, d'inseguretat. De fet, en el turisme està molt present el fet de "tenir cura de", que apareix com a element central dels programes d'entrenament i capacitació a Mèxic. Com a conseqüència, els qui treballen en el turisme han internalitzat la cura dels i de les turistes com si fossin enormement vulnerables; per exemple, els guies -particularment a les comunitats rurals- parlen de cuidar els turistes com si fossin nens, la qual cosa, d'alguna manera, ha portat els homes a avaluar el treball de cura de manera diferent. No obstant, com comentarem a continuació, la vulnerabilitat experimentada al fer turisme està altament esbiaixada pel gènere.

Risc i vulnerabilitat de les dones turistes

La vulnerabilitat no ha estat del tot explorada pels estudis de turisme i gènere, però alguns treballs interessants s'han centrat en analitzar com es construeix. Per exemple, Erica Wilson i Donna E. Little han explorat la manera en què la inseguretat i la por determinen les intencions de viatge de les dones. El seu treball va ampliar la denominada "geografia de

la por" desenvolupada per Gill Valentine, qui defensava que la inseguretats no és solament una construcció sociocultural, sinó que també té un pes marcat en el moment d'elegir destins turístics. Les investigadores destaquen que les dones, al viatjar, eviten el que consideren riscos innecessaris -per exemple, canvis de vestimenta, activitats nocturnes- per intentar no sentir-se vulnerables. Aquesta internalització de la "normalització de la inseguretats" ha estat, també, estudiada per Toney K. Thomas i Paolo Mura, i ha esdevingut una estratègia particularment útil quan es visiten destins violents o perillosos. A través d'aquestes accions, les turistes fan front a les restriccions socioculturals i simbòliques que experimenten les dones en general i les dones que viatgen, en particular. Considerant que a Mèxic els nivells d'inseguretats i violència s'han incrementat durant l'última dècada, la dona-turista pren algunes mesures, socialitzades a través de les xarxes socials, com no caminar sola -especialment a la nit-, romandre alerta amb el que passa al seu voltant, vigilar les seves pertinences, evitar extralimitar-se amb el consum d'alcohol, conversar amb dones locals i

vestir-se com elles, utilitzar les xarxes socials com a mesura de seguretats o viatjar en grup.

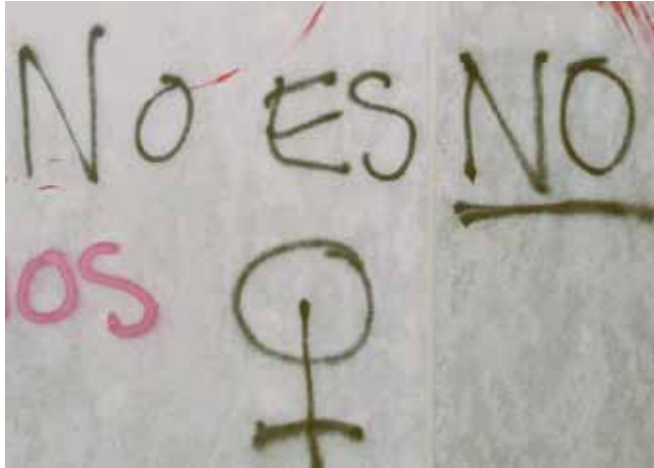
La normalització d'aquest tipus d'estratègies també és recurrent en la realització del turisme d'aventura, en el qual, per exemple, les turistes mexicanes han internalitzat la presència d'homes en el grup com un element central per evadir la vulnerabilitat. A Mèxic, els espais públics tenen gènere i trencar amb això és complicat, per la qual cosa les dones que practiquen activitats d'aventura a l'aire lliure (com el muntanyisme, el senderisme, l'escalada o el barranquisme) basen la seva participació en el fet de tenir la companyia d'homes. En la pràctica del turisme d'aventura, la vulnerabilitat es materialitza sobretot en l'assetjament sexual, la qual cosa fa que les turistes negociïn les seves vulnerabilitats socioculturals, econòmiques o simbòliques alhora que experimenten l'"alteritat" en una activitat que té lloc a l'espai públic rural, al portar a terme una activitat masculinitzada (pel fet de vincular-se amb el risc, l'aventura o la llibertat).

A Mèxic, existeix un altre segment del mercat turístic en auge. Es tracta del tu-

Así somos II.

risme mèdic, que consisteix en viatjar per realitzar tractaments o intervencions quirúrgiques, inexistents en el país d'origen, o bé estètiques, però a preus més assequibles. Aquest tipus de turisme també potencia la vulnerabilitat de les turistes, al intersecar-se diverses categories de subalteritat, com la de "pacient", "turista", a més de la de "dona". Això porta a experimentar de manera addicional restriccions mèdiques relatives al tractament. Així, el Center for Disease Control and Prevention (U.S. Department of Health & Human Services) identifica el risc de patir malalties infeccioses, la resistència als antibiòtics, la qualitat del servei, la diferència idiomàtica, el desplaçament aeri o els pos-

No.

operatoris, com a riscos importants. Així mateix, la vulnerabilitat emergeix també en la veta de mercat del turisme de fertilitat, ja que les qui es desplacen per tractaments de fertilització in vitro poden trobar-se confoses entre el discurs mèdic, que generalment es refereix a elles amb condescendència com a "pacients", i el discurs provinent del sector turístic, que les veu com a "turistes" i, per tant, com a clientes amb recursos.

Interseccionalitat i vulnerabilitats múltiples

Gènere i racialització es creuen donant lloc a riscos que poden experimentar les dones turistes i, en particular, les de cer-

tes procedències. Entre aquests riscos trobem l'assetjament sexual.

Junt amb el gènere interactuen altres categories que poden vulnerar les turistes; Elaine Chiao Ling Yang, Catheryn Khoo-Lattimore i Charles Arcodia emfatitzen la vulnerabilitat experimentada per les turistes asiàtiques a qui se sol considerar, segons els estereotips, dèbils i, per tant, solen ser vulnerades. Ser definida com a "l'altra" en destins basats en construccions dominants d'Occident és també una materialització de la manera en la qual les diverses categories s'intersequen, en aquest cas el gènere i l'ètnia. Igualment, aquest tipus de discriminació aplicada a les dones mestisses ha estat estudiada per algunes acadèmiques, com Frohlick, qui analitza les construccions polítiques del gènere i l'ètnia com a potenciadores de la vulnerabilitat en el cas de la muntanyenca nepalesa Lhakpa Sherpa. La investigadora destaca el paper de l'exotisme en la construcció de la subjectivitat de les dones nepaleses i la negociació de la vulnerabilitat en contextos globalitzats. Quelcom similar succeeix amb l'aparença física de les muntanyenques mestisses a Mèxic, les quals

experimenten el qüestionament de la seva vestimenta i el seu estil, així com algunes comparacions amb el físic de muntanyenques del Nord d'Amèrica i d'Europa com a element desqualificador. Per tal d'enfrontar aquests qüestionaments, les muntanyenques mestisses recorren a pràctiques soròriques que els permeten afrontar la vulnerabilitat.

L'edat també pot operar com a categorització que doni lloc a la vulneració. Per exemple, Sally F. Gregory va investigar les dones grans que practiquen el busseig i va constatar la falta d'espais físics i simbòlics en els quals puguin desenvolupar la seva activitat sense ser discriminades, alhora que també ho puguin fer amb seguretat i amb els serveis especialitzats, d'acord amb les seves necessitats específiques. D'igual manera, el sector turístic en ocasions no contempla les necessitats relatives al cycle de vida de la turista, com per exemple, l'embaràs o la maternitat. En altres casos, imposa restriccions a les embarassades o les mares, en la mesura en què segueixen sent definides com a cuidadores. Les nostres investigacions han fet paleses les restriccions cap a les embarassades, que es basen en creences

tradicionals més que en aspectes mèdics, com per exemple, desestimar la pràctica d'activitats d'aventura per a elles o, fins i tot, algunes altres que els podrien ser útils per mantenir-se actives durant aquesta etapa. També Janine Small ha estudiat dones que viatgen amb nens i nenes, destacant l'elevada intensitat del treball de cura, així com les negociacions que han de dur a terme per tal de superar les vulnerabilitats, particularment la cerca d'una major participació per part del pare durant la criança a les vacances. En el cas de les esmentades investigacions, embaràs i maternitat apareixen com a construccions socioculturals que tradicionalment potencien vulnerabilitats; aquestes no sempre es poden resoldre i llavors romanen com a barreres per a la dona-turista.

També les dones trans coneixen aquestes barreres; per exemple Monterrubio, Sheilla L. Rodríguez Madera i Javier Pérez han investigat el tema i han determinat que en la turista trans es presenta un estigma a diversos nivells i que aquest es materialitza a través de restriccions intrapersonals (la por a viatjar i ser estigmatitzada o discriminada), interpersonals (ser violentada físicament o verbalment)

i estructurals (canvi d'identitat de gènere en documents oficials emprats per identificar-se, per exemple, a l'abordar un mitjà de transport o al sol·licitar un passaport). Aquesta vulnerabilitat s'agreuja en els espais turístics que reproduïxen la cisnormativitat. La turista trans també és definida com "l'altra", una "alteritat" a la qual s'hi afegeix la transfòbia, l'edatisme o el classisme, entre altres.

Finalment, les dones amb discapacitats també experimenten vulnerabilitats a l'hora de fer turisme; les investigacions d'Angelina De Pascale, Marta Meleddu, Tindara Abbate i Marco Pellicano posen en evidència, precisament, les bretxes de gènere que experimenten les turistes italianes amb alguna discapacitat, la vulnerabilitat de les quals es retroalimenta. Pel que fa a aquest cas, la majoria dels destins mexicans, tot i que han realitzat esforços pro inclusió, encara presenten serioses limitacions en la infraestructura i els serveis per atendre aquestes turistes.

Reflexions finals

El turisme ha sigut definit com una activitat cosmopolita i amigable i, en alguns casos, ha estat un mitjà efectiu per negoci-

Yo...

ar restriccions socioculturals i empoderar les dones. Tanmateix, el sector encara té moltes tasques pendents per evitar promoure/reproduir vulnerabilitats.

Les dones que treballen en el turisme experimenten principalment vulnerabilitat econòmica i sociocultural; en el cas de Mèxic, alguns col·lectius com les dones indígenes o afrodescendents poden experimentar una major vulnerabilitat com a resultat de la desigualtat històrica; per exemple, la vulnerabilitat tecnològica d'algunes artesanes, ja existent, s'ha incrementat davant la necessitat de trobar noves maneres de comercialitzar els seus productes durant la pandèmia. Junt amb el que hem dit anteriorment, la pandèmia actual ha pogut incrementar la vulnera-

bilitat econòmica (pèrdua d'ocupació o disminució dels ingressos), de salut (falta o deficiència en l'accés), socio-cultural (increment del treball domèstic i de cures, i de la violència domèstica) i simbòlica (cosificació o exotització).

Al seu torn, la dona-turista experimenta principalment una vulnerabilitat sociocultural (assetjament, estigmatització, violència física o verbal). En alguns casos, el gènere interactua amb l'origen ètnic (com en el cas de les turistes asiàtiques que se senten discriminades), amb l'edat (les turistes adultes grans) o el cicle de vida (les turistes que viatgen amb persones al seu càrrec), així com amb la identitat de gènere (las dones trans).

Els estereotips i les desigualtats que aquests aspectes generen en el turisme vulneren les dones a través de múltiples dinàmiques que es retroalimenten. Malgrat les esmentades restriccions, les dones que treballen en el turisme i les dones turistes negocien els estereotips i busquen les fissures socioculturals per poder generar avenços en el sector.

Per tal de promoure acords més inclusius creiem necessari aplicar la perspectiva de la interseccionalitat com a eina per generar mesures específiques, no solament des de la política pública, sinó que també les empreses poden veure's afavorides amb l'aplicació d'aquesta eina per promoure un turisme experiencial per a la seva clientela, així com en favor del seu capital humà. Amb això, el turisme podria promoure espais segurs on totes les dones, amb les seves singularitats, puguin negociar les normes que les vulneren.

SOBRE LES AUTORES DEL TEXT

Isis Arlene Díaz Carrión

És professora associada a la Facultad de Turismo y Mercadotecnia de la Universidad Autónoma de Baja California (Mèxic). És doctora en Geografia Humana per la Universidad Complutense de Madrid (Espanya). Les seves investigacions se centren en temes de gènere i turisme, així com l'impacte de l'agenda de sostenibilitat sobre el turisme. Els seus treballs més recents han estat publicats a *Gender, Place & Culture*, *Annals of Leisure Research*, *Tourism Geographies*, *Región y Sociedad* i *El Periplo Sustentable*, entre altres.

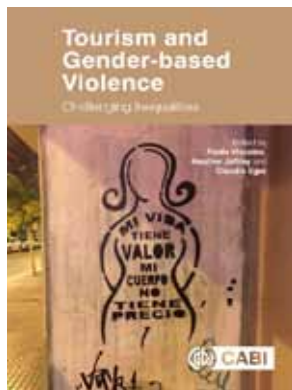
Paola Vizcaino

Es professora titular i Programme Leader for Events Management in the Sports & Events Management Department a la Bournemouth University's Business School (Regne Unit). Té un doctorat en Tourism Studies per la Universidad Autónoma de México. La seva investigació se centra en el gènere i el turisme, l'empoderament de la dona i l'anàlisi dels objectius de desenvolupament sostenible (ODS) en l'àmbit del turisme. És coeditora de la primera col·lecció sobre Turisme i Violència de Gènere (CABI) i ha publicat la seva investigació sobre el tema en revistes acadèmiques com *Tourism Geographies*, *Tourism Review* i *Tourism, Culture & Communication*. És membre de la Higher Education Academy (HEA) i sòcia de l'organització benèfica Equality in Tourism amb seu al Regne Unit.

Hugo Gaggiotti

És catedràtic a la University of the West of England, Bristol, Regne Unit. És doctor en Antropologia Social i Cultural i doctor en Management. Era un estranger al néixer i ha romàs desplaçat tota la seva vida. Els seus estudis se centren en les interseccions entre la retòrica, els rituals, la liminalitat i la construcció simbòlica del significat del treball en treballadors mòbils transnacionals. Ha realitzat el seu treball de camp en regions industrials de Pindamonhangaba (Brasil), Ciudad Juárez (Mèxic), Almaty (Kazakhstan) i, actualment, a la frontera entre els Estats Units i Mèxic a la Baja California (British Council-Newton Fund Grant-Conacyt) i al Regne Unit (British Academy-Leverhulme). Els seus treballs han aparegut en revistes interdisciplinàries, incloent-hi *Culture and organization*, *Journal of Organizational Change Management*, *Journal of Qualitative Research in Organizations and Management*, *International Journal of Management Reviews*, *Leadership* i *Scripta Nova*. El seu últim llibre és *Organizational Ethnography: An Experiential and Practical Guide*, editat amb Jenna Pandeli i Neil Sutherland. Els seus interessos personals giren entorn de l'aplicació del raonament abductiu (Peirce) en la improvisació del bricolatge i la cuina espontània.

PER LLEGIR

Vizcaino-Suárez, P.; Jeffrey, H. i Eger, C. (Eds.) (2020) *Tourism and Gender-based Violence. Challenging Inequalities*
Wallingford: CABI

La violència de gènere en els viatges i el turisme està integrada en estructures socials més àmplies de desigualtats i discriminació de gènere. Aquest llibre se centra en les múltiples i interconnectades manifestacions de violència a les quals s'enfronten les dones i les nenes en el consum i la producció turística, com l'abús físic, sexual, emocional o socioeconòmic. Des d'una perspectiva multidisciplinària ofereix un examen crític del panorama teòric de la violència basada en el gènere i el seu compromís amb estudis de casos sobre aquesta forma de violència i sobre l'assetjament sexual. Partint d'un marc feminista, interseccional i poscolonial, reuneix diverses contribucions d'acadèmics i professionals de tot el món compromesos amb la violència de gènere en una àmplia gamma d'entorns i pràctiques turístiques.

Correia, A. i Dolnicar, S. (2021) *Women's Voices in Tourism Research. Contributions to Knowledge and Letters to Future Generations*
Queensland: University of Queensland

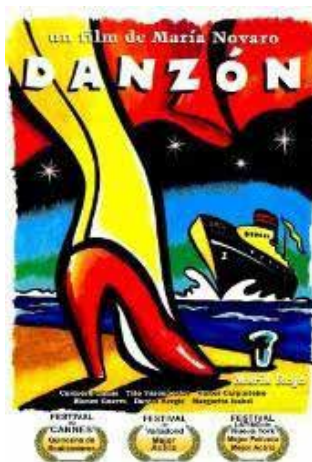
Aquesta obra mostra les múltiples contribucions que les dones de tot el món han fet a la investigació sobre el turisme. També serveix com una plataforma de ensenyament col·lectiu, que conté cartes escrites per dones, que transmeten observacions i consells que poden resultar útils a les futures generacions d'investigadores en turisme.

PER LLEGIR MÉS

Monterrubio, C.; Rodríguez Madera, S. L. i Pérez, J. (2020). *Trans women in tourism: Motivations, Constraints and Experiences*, *Journal of Hospitality and Tourism Management* 43, 169-178.

Díaz-Carrión, Isis A.; Vizcaino-Suárez, P. i Gaggiotti, H. (2020). *Change within the change: pregnancy, liminality and adventure tourism in Mexico*, *Tourism Geographies*, 22(2), 370-391.

PER VEURE

Novaro, M. (1991)
Danzón
Mèxic, 103 min

Julia, una mare soltera de 40 anys, treballa com a operadora de telefonia. La seva única passió consisteix en anar a ballar; però, quan, inexplicablement, la seva parella de ball desapareix, ella intentarà localitzar-lo costi el que costi. (FILMAFFINITY).

Cisquella, G. (2018)
Hotel Explotación: Las Kellys (Documental)
Espanya, 55 min

Més de dues-centes mil dones treballen com a cambreres de pis a Espanya, però són tan fonamentals com invisibles en el sector de l'hostalera. Fa uns anys, l'octubre de 2016, les Kellys (dones que es dediquen a la neteja dels hotels) van decidir organitzar-se per tal de reclamar els seus drets. Han estat víctimes de l'externalització i moltes d'elles s'han quedat fora de les plantilles dels hotels, sense drets i exposades a ser acomiadades quan estan de baixa. (FILMAFFINITY).

Novaro, M. (2000)
Sin Dejar Huella
Mèxic, 100 min

Aurelia, una mare soltera que treballa com a maquilladora a Ciudad Juárez, està decidida a canviar el destí dels seus fills. Ana és una traficant internacional d'art prehistòric que està fugint d'un policia obsessionat amb ella, i li demana a Aurelia que la porti amb el seu cotxe. (FILMAFFINITY).

Seidl, U. (2012)
Paradies: Liebe
Àustria, 121 min

El film explica la història de Teresa, una dona de 50 anys, que viatja a Kenya com a turista sexual. Contacta amb homes més joves i manté relacions sexuals amb ells. A ella li preocupa si realment la troben atractiva. Ells es dediquen a la prostitució, tot i que neguen que s'hagin trobat amb altres dones blanques i no demanen una tarifa pels seus serveis, sinó ajuda financera per als seus familiars necessitats. La pel·lícula mostra tant el turisme sexual femení com la història colonial africana. L'elenc és una barreja d'actors professionals i altres que no ho són: els "Beach Boys" eren nois locals que es troben a les platges de Kenya. "Paradies: Amor" és la primera part d'una trilogia de Seidl, que segueix amb Fe i Esperança.

NOTÍCIES AFIN

Publicació del llibre *Volver a los orígenes*

El juny de 2022 es va publicar el llibre *Volver a los orígenes: Una etnografia de la adopció transnacional*, escrit per Chandra Kala Clemente. Aquesta obra presenta i analitza de manera etnogràfica un fenomen poc explorat antropològicament a l'Estat espanyol: les experiències de cerca d'origens en les adopcions transnacionals. Se situa en el context cada cop més freqüent de persones adoptades i famílies adoptives que s'interessen per conèixer les seves històries prèvies a l'adopció i de famílies d'origen que busquen els seus fills i filles. El llibre explora els contactes, retrobaments i cerca de persones adoptades i famílies adoptives espanyoles i els seus parents nepalesos. El material etnogràfic per aquest llibre prové d'un treball realitzat entre el Nepal i l'Estat espanyol, analitzant les narratives i experiències que envolten l'adopció transnacional, pensant la recerca com un dret, mai com una obligació.

AFIN a la Universidad de Costa Rica

El passat mes d'agost, Marisela Montenegro, Joan Pujol i Beatriz San Román, docents del Departament de Psicologia Social de la UAB, junt amb el doctorant Jorge Lucero, van realitzar una estada a la Universidad de Costa Rica. Entre les diverses activitats que hi van dur a terme cal destacar que Marisela Montenegro va inaugurar el programa de postgrau en Psicologia amb una conferència titulada "A propósito de la identidad y la política: Tránsito por parajes tenebrosos, escarpados e inapropiados/bles", durant la qual reflexionà sobre els límits de les polítiques identitàries i l'ús de la metàfora de la identitat per part dels moviments d'ultradreta. Així mateix, del 9 a l'11 d'agost, van impartir un taller d'anàlisi crítica del discurs per a professorat i estudiants de postgrau.

D'altra banda, el 18 d'agost, va tenir lloc un conversatori, amb el títol "Subjetivación, Subjetividad y Sujetx: Chemsex, Personas no-binarias y Homonacionalismo", que tenia com a objectiu reflexionar entorn dels processos que classifiquen i jerarquitzen els subjectes en funció de la seva localització geopolítica, les seves corporalitats sexuades i la seva generització. Cada una de les participants va realitzar una ponència inicial de vint minuts, després de totes les quals es va fer un debat sobre les possibilitats de desenvolupament de processos que qüestionen els binarismes jerarquitzants que modelen no solament la generació de coneixement sinó també les condicions materials de les vides i els cossos. La presentació de Jorge Lucero, que actualment desenvolupa la seva tesi doctoral en pràctiques i significats en el chemsex, portava per títol "Proyecto sujeto en riesgo en los estudios chemsex", mentre que la de Joan Pujol era "Del telón de acero a la cortina rosa: Europa, entre el homonacionalismo y la homofobia nacionalista". Al seu torn, le psicologx Nathan Romano-Solís, docent a la Universidad de Costa Rica i Coordinador Nacional en aquest país de l'Alianza Mundial contra el Estigma y la Discriminación Asociada al VIH, va presentar "Personas no-binarias: construcción de la subjetividad desde la (im)posibilidad". La moderadora del conversatori va ser la professora Catalina Ramírez, coordinadora del Programa de Postgrau en Psicologia de la Universidad de Costa Rica.

Beatriz San Román, agregada a la UAB

Beatriz San Román, membre del Grup AFIN des de la seva fundació, ha obtingut una plaça com a professora agregada a la Universitat Autònoma de Barcelona. El concurs públic per a l'adjudicació d'aquesta va tenir lloc el passat mes de juliol, amb una comissió presidida pel catedràtic Miquel Torregrossa i integrada per les professores Mari Luz Esteban i Margot Pujal.

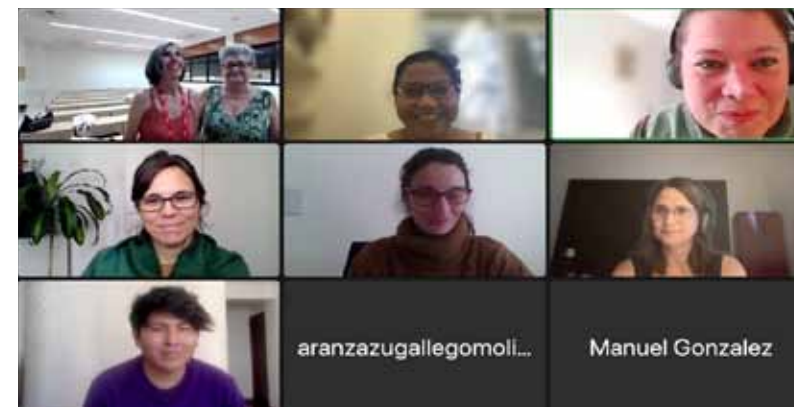
Així, Beatriz San Román s'incorpora a la plantilla permanent del Departament de Psicologia Social de la UAB, on ja impartia docència com a professora associada des de l'any 2016, tant de grau (de Psicologia i d'Estudis Socio-culturals de Gènere) com en el Màster en Investigació i Intervenció Psicosocial i el Màster iEDG d'Estudis de Dones i Gènere. Actualment és la investigadora principal del projecte europeu "Brighter Future: Innovative tools to develop full potential after early adversity" i forma part de l'equip d'investigació de dos projectes més del Grup AFIN: "REPROMOB: Reproductive governance and mobilities in Europe, North Africa and Latin America" i la xarxa RICORS "Primary care interventions to prevent maternal and child chronic diseases of perinatal and developmental origin".

Anna Molas obté una beca Juan de la Cierva

El Ministerio de Ciencia e Innovación ha concedit a Anna Molas, investigadora postdoctoral del Grup AFIN, un contracte Juan de la Cierva. Aquests contractes són molt competitiu i es dirigeixen a joves doctors/es per tal que completin la seva formació postdoctoral en un centre d'investigació d'Espanya durant dos anys. Anna Molas, per tant, treballarà dins del Grup AFIN en el marc d'aquest contracte en diversos projectes d'investigació en els àmbits de la reproducció assistida, la salut maternoinfantil i les tecnologies perinatales. Alhora treballarà en la publicació del seu primer llibre a partir de la seva tesi doctoral sobre la donació d'òvuls a Espanya.

Panel "Abriendo la adopción" al Congrés AIBR

Els dies 12 i 14 de juliol de 2022, en el marc del 8è Congrés Internacional d'Antropologia AIBR, Irene Salvo Agoglia i Chandra Kala Clemente, investigadores del Grup AFIN, van coordinar el panel doble "Abriendo la adopción: búsquedas de orígenes y contactos postadoptivos en Iberoamérica". Els qui van participar del panel van presentar resultats d'estudis sobre les pràctiques d'apertura en l'adopció, un moviment global impulsat pel progrés en els drets de la infància, evidències científiques sobre els beneficis de l'apertura, l'adveniment de les tecnologies de reproducció assistida (TRA) i noves tecnologies comunicacionals, la cerca dels orígens realitzades per persones adoptades i les proves genètiques per tal de trobar parents biològics, entre altres factors. Situats a diversos països d'Iberoamèrica, els següents treballs van examinar i reflexionar sobre aquesta temàtica des de diverses disciplines i enfocaments, narratives i pràctiques:

- "Sentir 'un pasado y un futuro en el presente': búsquedas de orígenes en las adopciones transnacionales", Chandra Kala Clemente-Martínez (Universitat Autònoma de Barcelona)
- "Sólo nos ayudan para echarnos': sobre la (no) asistencia en la búsqueda de orígenes en la adopción transnacional en Bolivia", Atamhi Cawayu (Centre for Research on Culture and Gender)
- "Cuando 'todo es falso'": casos de tráfico de niños para adopción internacional, al extremo opuesto de la adopción abierta", Andrea Cardarello (UQAM, Canadà)
- "Un archivo para repensar la adopción: Maternidad, género y desigualdad", Soledad Gesteira i Carla Villalta (FFYL/UBA-CONICET)
- "La apertura estructural en familias adoptivas monoparentales españolas", María Isabel Jociles Rubio (Universidad Complutense)
- "El amor no resta, el amor suma'. Narrativas y prácticas de contacto postadoptivo en familias adoptivas chilenas", Irene Amalia Salvo Agoglia (Universidad Alberto Hurtado, Xile)
- "¿Las prácticas de la apertura en las adopciones transnacionales pueden crear vínculos de pluripantesco? Ejemplos etnográficos en el contexto etíope-hispano", Aranzazu Gallego Molinero (Universidad de Granada)
- "Adopción con contacto en Brasil: Confluencias de prácticas, reflexiones y acciones en un proceso de transformación cultural", Eduardo Rezende Melo (USP, Brasil).

Cossos (im)perfectes al Campus Ítaca

Des d'AFIN, dins del marc del Campus Ítaca organitzat per la Universitat Autònoma de Barcelona dirigit a estudiants de 3r d'ESO de diversos instituts públics de Barcelona, vàrem tenir el plaer de portar a terme el projecte "Cuerpos (im)perfectos: analizando los ideales de belleza". La proposta tenia com a objectiu acompanyar als i les participants en una reflexió crítica a través d'una aproximació antropològica entorn dels discursos i pràctiques sobre els cossos en relació amb el concepte de bellesa hegemònica a les societats occidentals.

L'activitat es va iniciar amb una breu introducció sobre la ciència antropològica com una disciplina que descriu i analitza fenòmens en diferents contextos socioculturals. Així, es van abordar conceptes clau sobre els ideals de bellesa a través de materials acadèmics, audiovisuals i notícies de premsa. Es va realitzar un exercici d'aplicació de la metodologia etnogràfica per analitzar la problemàtica en qüestió a través d'una sessió d'observació en el Servei d'Activitat Física de la UAB i una posterior anàlisi grupal de les dades obtingudes. Al llarg de totes les sessions es va realitzar una posada en comú de grup sobre dubtes, reflexions, conceptes clau i debats de totes les idees que van anar sorgint. Finalment, es va portar a terme una presentació perquè l'alumnat pogués plasmar allò que havia incorporat amb l'aplicació d'aquesta metodologia qualitativa.

Cal remarcar la grata experiència d'haver portat a terme aquesta activitat per la implicació i l'interès de l'alumnat i les seves reflexions crítiques col·lectives, així com per la satisfacció de difondre i compartir el coneixement generat des d'AFIN i la importància del coneixement antropològic en aquest àmbit. Estem molt agraïdes amb tots els i les qui van participar i esperem repetir-ho l'any que ve!

AFIN a la conferència internacional "Reproductive Futures"

Del 15 al 17 de juny Anna Molas, investigadora postdoctoral del Grup AFIN, va assistir a la conferència internacional "Reproductive Futures: Emergent Injustices, Hopes, and Paradoxes" a Tampere, Finlàndia. La conferència, organitzada pel grup de recerca ReproSoc de la University of Cambridge, comptava amb la presència de diversos investigadors/es socials (antropòlogues, sociòlogues, historiadores, entre d'altres) que van abordar temàtiques emergents en els estudis de la reproducció. Alguns d'aquests temes tenien a veure amb les noves tecnologies perinatals, tendències en reproducció assistida i mobilitats transnacionals, qüestions de justícia reproductiva o les conseqüències del canvi climàtic en la reproducció. Anna Molas va ser la *chair* d'un dels panels que es van realitzar anomenat "Biopolitics, Industry and Markets" en el qual va presentar part dels resultats de la seva tesi doctoral sobre la donació d'òvuls a Espanya.

Finalització del projecte BRIDGES

El projecte BRIDGES va finalitzar el passat 30 de juliol. Durant tres anys, des de l'octubre del 2019 fins al juliol del 2022, hem treballat en base a la perspectiva de la IAP (Investigació-Acció Participativa) entre universitats i centres d'investigació, junt amb organitzacions activistes i de la societat civil. L'objectiu general d'aquesta col·laboració i treball en xarxa a nivell internacional -Espanya, Alemanya, Anglaterra i Grècia- ha estat elaborar recursos, materials i accions que ajuden a lluitar contra la discriminació en l'educació superior des de perspectives feministes i antiracistes. Fruit d'aquest projecte, ara oferim, en els quatre idiomes dels països participants i de forma gratuïta i totalment accessible a través del [Laboratorio Virtual de BRIDGES](#), els productes resultants d'aquests anys de treball.

Molt resumidament, aquests consisteixen en:

- El propi Laboratori Virtual de BRIDGES, que seguirà operatiu amb la finalitat que totes les activitats, recursos, exercicis, cursos i materials recopilats puguin seguir aplicant-se en els espais pedagògics en els quals treballem i participeu.
- El Kit d'Eines (Toolkit), que inclou estratègies innovadores (elaboració de conceptes, exercicis, activitats...) per abordar les estructures d'exclusió en l'educació superior i d'adults.
- El curs de formació sobre "Pràctiques antiracistes i feministes en l'educació superior", dirigit a professors i formadors que vulguin treballar a classe, de manera participativa, l'educació antiracista.
- El llibre titulat *Derribando muros, Construyendo puentes: Creando alianzas feministas antirracistas dentro, fuera y contra las universidades*, una publicació d'accés obert i escrita per tot el consorci BRIDGES que explica el procés de creació del projecte i els aprenentatges d'aquests tres anys de trajecte, incloent-hi, a més, una guia metodològica sobre les produccions narratives.

Així, tot i que el projecte BRIDGES hagi finalitzat oficialment, seguim obertes a aliances, col·laboracions, intercanvis i continuacions d'un procés, el de la decolonització de la universitat i l'educació, que segueix sent crucial i urgent per aconseguir unes cotes més altes de justícia social i epistèmica. Seguirem enderrocant murs i construint ponts!

El 'matching' racialitzat i l'estigmatització entre els pares gais

Acaba de sortir en accés obert un nou article escrit per l'investigador Marcin Smietana, membre d'AFIN, en coautorria amb France Winddance Twine, titulat "[Queer decisions: Racial matching among gay male intended parents](#)". Aquest article es basa en el treball de camp transnacional comparatiu entre el Regne Unit i els Estats Units, sobre com els homes gais que busquen ser pares per gestació subrogada amb ovodonació trien el color de pell de la donant d'òvuls i, així, del futur bebè. Els pares gais entrevistats busquen una semblança racialitzada per reforçar el parentiu entre ells mateixos i els seus fills o filles. Ho feien també per prevenir l'estigmatització que, segons ells, podrien patir els seus fills/es i les famílies si aquests/es no s'assemblaven als pares. Tant a Califòrnia com a Anglaterra, els homes gais empenen 'matching' racialitzat. Això mostra que el model genètic i racialitzat del parentiu segueix sent dominant. A part dels temes específics per a les famílies LGBTQ, l'article pot ser d'interès també per a les persones interessades per temes més amplis com la racialització, el parentesc o la indústria reproductiva. El treball empíric que es debat a l'article fa referència també al treball teòric anterior de l'autor i l'autora, publicat l'any passat, també en accés obert, sobre els contorns racials de la reproducció *queer*.

Necessitats i demandes de les persones no binàries

El passat 14 de juliol, coincidint amb el Dia de la Visibilitat No Binària, va tenir lloc a Madrid, a la seu del Ministerio de Igualdad, la presentació de l'“Estudio sobre las necesidades y demandas de las personas no binarias en España”.

Lucas Platero, membre d'AFIN, ha realitzat la supervisió acadèmica de l'estudi, vetllant pel seu rigor i realitzant valuoses aportacions. Es tracta del primer estudi que es realitza a l'Estat espanyol orientat a conèixer les experiències dels qui desafien el binarisme de gènere: conèixer quines són les seves necessitats i demandes, quines dificultats i barreres troben en la seva vida quotidiana o en determinats àmbits com el laboral, sanitari i educatiu.

L'estudi compta amb el valor afegit d'haver-se realitzat gràcies a les aportacions de persones no binàries, que han compartit generosament les seves experiències de vida i el seus sabers i els han posat al servei de la creació de coneixement. Aquestes persones, junt amb professionals i activistes, han contribuït a la realització d'un estudi que pretén apropar a tota la població les demandes i necessitats de les persones no binàries a Espanya, contribuint així al canvi social.

Santiago Joaquín Insausti obté un contracte María Zambrano

Santiago Joaquín Insausti, sociòleg i doctor en Ciències Socials per la Universidad de Buenos Aires, on també exerceix com a professor, desenvolupa actualment les seves investigacions en el Departament de Psicologia Social de la UAB, a través d'un contracte Maria Zambrano per a l'atracció de talent internacional, finançat pel programa Next Generation de la Unió Europea.

Les seves investigacions exploren els canvis en la sexualitat a Iberoamèrica des dels anys 50, així com l'impacte que aquests van tenir en la configuració de la societat, la cultura i la política. Els seus estudis intenten entendre aquestes transformacions en el marc dels canvis estructurals del sistema sexe-gènere de mitjana durada que inclouen l'alternança dels cicles econòmics, els canvis en els règims polítics i en les lògiques reguladores estatals, l'emergència de les noves subcultures juvenils i les transformacions demogràfiques en les estructures familiars.

La seva investigació actual busca registrar i visibilitzar els testimonis de la violència institucional exercida contra les persones transvestides i trans en el marc de la guerra freda tardana a Iberoamèrica. Transvestits i trans han adquirit accés a tractaments de reassignació i reconeixements simbòlics. Tanmateix, cap d'aquests assoliments va incloure instàncies concretes de contenció i cures.

El projecte busca construir relacions sinèrgiques entre l'acadèmia, les organitzacions de la societat civil i les supervivents amb la finalitat de difondre memòries llargament silenciades i d'aportar eines útils per a les polítiques públiques i l'activisme darrere de la demanda de justícia i reparació econòmica per a les víctimes. Per a més informació consulteu [aquest enllaç](#).

Celebració del I Congrés Internacional SexAFIN

Entre el 13 i el 15 de juny es va realitzar el I Congrés Internacional SexAFIN: "(Re)pensando la educación sexual integral desde una perspectiva de género centrada en la infancia", on es va reflexionar sobre les barreres, les estratègies, el present i el futur de l'educació sexual integral, organitzat per l'equip SexAFIN, del Grup d'Investigació AFIN de la Universitat Autònoma de Barcelona. En el congrés participaren ponents internacionals que analitzaren les construccions socials de la infància i la sexualitat des d'una perspectiva internacional. Les principals conclusions del congrés van girar entorn de la importància d'incloure l'educació sexual integral (ESI) en els currículums educatius de les escoles de primària, per tal de promoure el dret a la informació sobre sexualitat que possibiliti el desenvolupament d'habilitats i actituds que facilitin el desenvolupament d'una sexualitat saludable i plaent. Es va reflexionar sobre què saben els nens i les nenes sobre sexualitat, com els adults –famílies i professorat– els acompanyen (o no), masculinitats, diversitats sexuals, la sexualitat i la discapacitat, i també sobre recursos que facilitin la transmissió d'informació, com la literatura infantil i juvenil sobre sexualitat, així com sobre la necessitat d'oferir eines per accedir a la pornografia des d'una perspectiva crítica. Així mateix, les persones participants van subratllar la necessitat d'incloure l'educació reproductiva en la ESI.

Podeu trobar informació sobre las persones ponents del congrés en el següent enllaç: sexafin-conferencia.afinbarcelona.com.

Beca ISRF per publicar la tesi doctoral d'Anna Molas

L'organització britànica sense ànim de lucre Independent Social Research Foundation (ISRF) ha concedit a Anna Molas, investigadora postdoctoral del Grup AFIN, una beca per assistir en el procés de convertir la seva tesi doctoral en un llibre. Aquesta beca està dirigida a un nombre reduït de investigadors/es que es troben en les primeres fases de la seva carrera i que volen publicar el seu primer llibre a partir de la tesi doctoral. El comitè de selecció ha valorat la qualitat i l'interès de la seva tesi anomenada *Taming Egg Donors: The Production of the Egg Donation Bioeconomy in Spain* que analitza les dinàmiques de la indústria de la donació d'òvuls a Espanya a partir d'un treball etnogràfic amb donants d'òvuls i professionals de la reproducció assistida. Si no hi ha imprevistos s'espera que el llibre es publiqui a principis del 2024.